

Marta Buczek

Literatura słowacka w Polsce w latach 2007—2013

Przekłady Literatur Słowiańskich 5/2, 163-176

2013

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Literatura słowacka w Polsce w latach 2007—2013

Slovak literature in Poland in years 2007—2013

Marta Buczek

Uniwersytet Śląski, buczek.marta@interia.pl

Data zgłoszenia: do 31.03.2014 — Data recenzji i akceptacji: 30.09.2014

Key words: Slovak literature in translation, Slovak literature in Poland, literary translation.

Przekład literacki, jak pisała we *Wstępie* do „Przekładów Literatur Słowiańskich”. T. 1, cz. 1: *Wybory translatorskie 1990—2006* jego redaktor Bożena Tokarz, „jako forma dialogu międzykulturowego pokazuje, w jakim stopniu możliwe jest zrozumienie i porozumienie między nimi [kulturami słowiańskimi — M.B.] przy jednoczesnym zachowaniu różnic”¹. W tomie tym wskazywano i identyfikowano wybory translatorskie uzależnione od polityczno-ustrojowych i kulturowych zmian, które nastąpiły w latach 1990—2006. Modyfikacja aktywności translologicznej postawiła tłumaczy i wydawców tego okresu przed trudnymi realiami świata posttotalitarnego, nowymi wymogami rynku wydawniczego, ekonomii, nowymi zasadami funkcjonowania kultur krajów Europy Środkowej. Funkcjonowanie przekładów w nowych realiach przemian transformacyjnych pokazało, że ich liczba nie zawsze idzie w parze z jakością. Wzrost publikacji przekładów literatury pięknej, jak podkreślano, nie szedł również w parze z deklarowanym i faktycznym otwarciem kulturowym². Podobną zależność można zaobserwować w przypadku przekładów literatury naszych sąsiadów Słowaków. Mimo stosunkowo dużej liczby polskich tłumaczeń literatury słowackiej, jej znajomość w sekundarnym horyzoncie odbioru pozostawała i nadal pozostaje

¹ B. Tokarz: *Wstęp*. W: „Przekłady Literatur Słowiańskich”. T. 1, cz. 1: *Wybory translatorskie 1990—2006*. Red. B. Tokarz. Katowice 2009, s. 9.

² Por. *ibidem*.

w sferze niebytu. Pavol Rankov, słowacki prozaik i publicysta, w słowackim numerze „Literatura na Świecie” z 2007 r. podkreśla, że „[L]iteratura słowacka to bardzo dobry, zastępczy symbol swojego kraju — w tym sensie, że zarówno kraj, jak i jego literatura są zupełnie nieznane nie tylko światu i Europie, ale nawet wszystkim najbliższym sąsiadom”³. Kolejne tomy *Bibliografii przekładów literatur słowiańskich*, prezentujące przekłady w latach 2007—2012 oraz 2013, tendencję tę wydają się potwierdzać.

Przyczyny tkwią w głównej mierze we współczesnym zjawisku rynkowości, co podkreślała przy okazji analizy przekładów literatur słowiańskich w latach 1990—2006 Bożena Tokarz⁴. Rynek wydawniczy zdominowany przez ogromną liczbę tłumaczeń z popularnej literatury światowej (literaturę Europy Zachodniej czy Ameryki Północnej) w mniejszym stopniu wydaje się zainteresowany „niszową” literaturą naszych słowiańskich sąsiadów. Można tu zgodzić się z twierdzeniem jednego z najbardziej znanych pisarzy słowackich Pavla Vilikovskiego, że „małej literaturze, w tak »egzotycznym« języku jak słowacki, na pewno trudniej przebić się w świecie. [...] [To] fakt, o którym nie warto dyskutować”⁵. Ale, jak podkreśla dalej, „podchodząc do tego z odrobiną cynizmu, można by powiedzieć, że w małej literaturze łatwiej się wybić. Innymi słowy, wszystko ma swoje dobre i złe strony: kto wie, czy we Francji, Niemczech, Anglii, w tym zalewie publikacji, moje książki w ogóle znalazłyby wydawcę”⁶. Autor zwraca uwagę, że współcześni wydawcy często zapominają, że przekłady literatury stanowią dla ich czytelników ważną przestrzeń komunikacji międzykulturowej. Jak podkreślała Bożena Tokarz, wychodząc w kierunku innych tekstów kultury, wpływając na jednostkową i zbiorową psychosferę, doznania, przeżycia i refleksje, przekłady służą poznaniu tego, co obce, powodując równocześnie samopoznanie, rozszerzając spektrum możliwości mentalnych, jednostkowych i zbiorowych⁷. Cel ten wydają się dostrzegać wydawnictwa specjalizujące się w publikacji przekładów literatur „niszowych”, peryferyjnych. W przypadku literatury słowackiej są to: Wydawnictwo Pogranicze w Sejnach, Wydawnictwo Towarzystwa Słowaków w Polsce z Krakowa, Media Rodzina i Książnica z Poznania, Biuro Literackie i Oficyna Wydawnicza Atut z Wrocławia, a od 2013 r. aktywnie działająca na rynku wydawniczym wrocławska oficyna wydawnicza Książkowe Klimaty z serią Słowackie Klimaty. Jednakże analizując tytuły słowackiej literatury wydane w polskich przekładach w latach

³ P. Rankov: *Pokolenie osobnych*. Tłum. A.S. Jagodziński. „Literatura na Świecie” 2007, nr 7—8, s. 297.

⁴ Por. B. Tokarz: *Wstęp...*, s. 9.

⁵ *Nigdy nie czulem się pomijany. Z Pavlem Vilikovskim rozmawia Joanna Goszczyńska*. „Literatura na Świecie” 2007, nr 7/8, s. 89.

⁶ *Ibidem*.

⁷ Por. B. Tokarz: *Wstęp...*, s. 10.

2007—2012⁸, można zaobserwować, że podlegają one znacznemu rozproszeniu, a nawet redukcji, z trudem docierając do sekundarnego odbiorcy, funkcjonując stale jako literatura „nieobecna”. Rozproszenie i redukcja są między innymi wynikiem zanikania dużych oficyn wydawniczych na rzecz mniejszych, często lokalnych, ograniczających swój nakład lub specjalizujących się w wydawaniu gatunków literatury popularnej, np. *fantasy* (Wydawnictwo Red Horse i Fabryka Słów z Lublina, Wydawnictwo Erica z Warszawy), czy literatury dla dzieci (Harbor Point Media Rodzina z Poznania). Kilka „niszowych” wydawnictw, które utrzymały się na rynku lub dopiero powstały, nie ma szans w pełni zastąpić tych, które zaprzestały działalności bądź publikacji przekładów z kręgu małych, regionalnych kultur⁹.

Należy jednocześnie dodać, że wpływ na systematyczne kurczenie się propozycji tłumaczeniowych ma również następująca wymiana pokoleniowa w kręgu tłumaczy słowackiej literatury pięknej. Z czynnej działalności ze względu na wiek wycofali się w tym czasie zasłużeni tłumacze literatur słowiańskich, jak: Andrzej Czycibor-Piotrowski, Krystyna Donabidowicz czy Cecylia Dmochowska. Zmarli natomiast Józef Waczków, tłumacz z ogromnym dorobkiem w zakresie przekładów literatury czeskiej i słowackiej¹⁰, oraz Bogusław Sławomir Kunda, poeta, tłumacz i publicysta, autor zbiorów poezji¹¹. Pozostało jedynie kilku tłumaczy, którzy przekazują swoje doświadczenie translatoryczne młodszemu adeptom tej sztuki. Wśród nich wyróżniają się: Andrzej Sławomir Jagodziński — dyplomata, długoletni tłumacz literatury czeskiej i słowackiej, dyrektor Instytutu Polskiego w Pradze, radca kulturalny Ambasady RP w Pradze, od 2010 r. dyrektor

⁸ Rok 2013, głównie dzięki działalności wydawniczej Książkowych Klimatów z Wrocławia, sugeruje znaczną zmianę pod względem publikowanych pozycji książkowych. Przekłady z tego okresu zostaną omówione w dalszej części artykułu.

⁹ Po 2006 r. tłumaczenia literatury słowackiej zniknęły z oferty wydawniczej dużych wydawnictw warszawskich (Nasza Księgarnia, Interpress, Alfa, Agencja Wydawnicza Elipsa, Warszawski Dom Wydawniczy, Kalliope, Świat Literacki, Czytelnik, Bellona, Wydawnictwo „Bis”). Publikację literatury słowackiej wstrzymały również bądź zawiesiły: Wydawnictwo WAM z Krakowa, Wydawnictwo Św. Antoniego z Wrocławia, Staszowskie Towarzystwo Kulturalne, Wydawnictwa Śląsk, Stapis i Książnica z Katowic, Wydawnictwo Nowa Edukacja z Tarnobrzegu, Wydawnictwo Czarne z Wołowca, specjalizujące się w wydawaniu literatury dla dzieci wydawnictwa Grafaż z Warszawy i Debit z Bielska-Białej. Por. M. Buczek: *Bibliografia przekładów literatury słowackiej w Polsce w latach 1990—2006*. W: „Przekłady Literatur Słowiańskich”. T. 1, cz. 4: *Bibliografia przekładów literatur słowiańskich (1990—2006)*. Red. B. Tokarz. Zest. M. Buczek, M. Gawlak. Katowice 2013, s. 187—250.

¹⁰ Znany polski tłumacz i poeta. Przekładał z literatury czeskiej, słowackiej, rosyjskiej, francuskiej, portugalskiej. Redaktor czasopisma „Literatura na Świecie”, autor książki pt. *O sztuce przekładu* (1998). Zmarł 15 grudnia 2004 r. Por. L. Engelking: *Tłumacz niepożegnany*. „Nowa Okolica Poetów” 2005, nr 3—4 (18—19).

¹¹ Autor zbiorów poezji: *Nadzieja, Marynarze pociągów dalekobieżnych*; nowel: *Charakternik i inne opowiadania, Nie pierwsza gwiazda, nie ostatnia...*; esejów: *Dwa pejzaże świata*. Przede wszystkim znakomity tłumacz literatury czeskiej i słowackiej. Zmarł w 1992 r.

Instytutu Polskiego w Bratysławie, dziennikarz, publicysta, korespondent „Gazety Wyborczej” w Pradze i Bratysławie, dyrektor Festiwalu Wyszehradzkiego, redaktor czasopisma „Literatura na Świecie”; Jacek Bukowski — polski poeta, autor tekstów piosenek, dziennikarz i publicysta¹², a także Franciszek Nastulczyk — poeta, członek zespołu redakcyjnego kwartalnika literacko-artystycznego „Pobocza”¹³; Janusz Oprychał-Bojarski — autor publicystyki literackiej, esejów na temat gór¹⁴ oraz przekładów literatury pięknej o tematyce górskiej¹⁵; polski poeta Zbigniew Machej¹⁶; Joanna Goszczyńska — słowacystka, tłumaczka, pracownik naukowy, autorka między innymi przełożonej na język słowacki monografii naukowej *Mit Janosika w folklorze i literaturze słowackiej XIX wieku*¹⁷; Hanna Bielawska-Adamik — tłumacz, kierownik Redakcji literackiej programów dla dzieci i młodzieży Polskiego Radia¹⁸, czy Bohdan Zadura — polski poeta, prozaik i krytyk literacki¹⁹.

Do grona starszych dołączyli młodzi tłumacze, w większości absolwenci polskich slawistik, polonistyki, młodzi naukowcy, działacze kulturalni, pisarze, poeci, jak: Tomasz Grabiński²⁰, Justyna Wodzisławska, Sylwia Siedlecka, Izabela Zajac, Izabella Wielanek, Miłosz Waligórski, Marta Pelinko²¹, Anna Kobylińska,

¹² Działalność literacką i tłumaczeniową (tłumaczył z kilku języków słowiańskich) rozpoczął pod koniec lat sześćdziesiątych XX w.

¹³ Urodzony w Bystrzycy nad Olzą w Czechach, mieszka w Bielsku-Białej. Wydał m.in. tomy poezji: *Tam za pozornie przezroczystym powietrzem. Wiersze*. Czeski Cieszyń 1993; *Czas i obecność*. Czeski Cieszyń 1994; *Ćmy i inne wiersze*. Bielsko-Biała 1997; *Jesień stulecia*. Bielsko-Biała 2000; *Przewodnik ślepego psa*. Bielsko-Biała 2003; *Przypadkowa wieczność*. Bielsko-Biała 2006.

¹⁴ J. Oprychał-Bojarski: *Spacerkiem po skale*. Warszawa 1981.

¹⁵ I. Bajo: *Śmiech na linie*. Katowice 1999.

¹⁶ Autor 12 zbiorów wierszy, m.in.: *Smakosze, kochankowie i płatni mordercy*. Warszawa 1984; *Śpiąca muza*. Kraków 1988; *Wiersze dla moich przyjaciół*. Kraków 1988; *Trzeci brzeg*. Kraków 1992; *Wiersze przeciwko opodatkowaniu poezji*. Wrocław 2007; *Przygody przyrody czyli Swawole i niedole zwierząt w świecie ludzi i dalej*. Wrocław 2008 [poezja dla dzieci]; *Zima w naszym mieście na granicy. Wiersze od Bożego Narodzenia 2004 do Wielkanocy 2005*. Sejny 2008.

¹⁷ J. Goszczyńska: *Mit Janosika w folklorze i literaturze słowackiej XIX wieku*. Warszawa 2001; Eadem: *Mýtus o Jánošíkovi vo folklóre a slovenskej literatúre 19. storočia*. Prel. B. Suwara. Bratislava 2003.

¹⁸ Autorka m.in. adaptacji radiowych: J. Korczaka: *Król Maciuś I, Król Maciuś na wyspie bezładnej* (Słuchowisko Polskiego Radia, 1984, wydanie płytowe: Universal Music Polska, 2012); tłumaczka sztuk teatralnych (Jan Vladislav: *Kopciuszek*. Reż. J. Krofta. Teatr Lalka. Data premiery: 27.03.2004).

¹⁹ Autor licznych tomów poezji i prozy, esejów, przekładów z języka angielskiego, ukraińskiego i węgierskiego.

²⁰ Obecnie zastępca dyrektora ds. programowych w Instytucie Polskim w Bratysławie (od 2009 r.).

²¹ Pisarka i poetka. Wydała m.in. zbiory poezji: *Zatrzymany czas*. Poznań 1996; *Refleksje*. Stalowa Wola 2006; *Poza ramami*. Rzeszów 2013; powieści: *W labiryncie bólu*. Rzeszów 2003; *Tulaczy smak edenu*. Rzeszów 2007; *Za drzwiami deszczu*. Warszawa 2010; powieść w tłumaczeniu na język słowacki: *Chuť túlania a edenu*. Koszyce 2010.

Agata Jabłońska, Maciej Biernat, Karolina Wilamowska, przekładający literaturę piękną; Alina Kalandyk-Czapik, Konrad Bankowski, Ilona Lechowicz — tłumaczący literaturę *fantasy*; a także Ligia Jasnoszowa i Andrzej Gordziejewski — specjalizujący się w przekładach literatury dla dzieci. To młodzi tłumacze, znawcy słowackiej tradycji kulturowej i literackiej, wywodzący się z wiodących polskich ośrodków uniwersyteckich kształcących słowacystów (np.: Instytutu Filologii Słowiańskiej Uniwersytetu Śląskiego, Katedry Filologii Słowackiej Instytutu Filologii Słowiańskiej Uniwersyteu Jagiellońskiego, Instytutu Sławistyki Zachodniej i Południowej Uniwersytetu Warszawskiego). Kształtując i szlifując swój przekładoznawczy warsztat, stopniowo zastępują grono zasłużonych i doświadczonych tłumaczy. W swoich translatorskich poszukiwaniach przyjmują aktywną rolę animatorów dialogu międzykulturowego, promując przede wszystkim literaturę twórców najmłodszego pokolenia.

Tłumacze literatury słowackiej, zarówno ci młodzi, jak i starsi, bardziej doświadczeni, stają przed trudnym zadaniem sprostania oczekiwaniom odbiorczym współczesnego czytelnika kultury masowej, wpisującego się w dobę „kultu rozrywki”. W przestrzeni kulturowej współczesnych czasów dominuje czytelnik ukierunkowany na łatwą w odbiorze literaturę popularną, co rynek nastawiony na masowy sukces bezwzględnie wykorzystuje. Kierunek ten widoczny jest w doborze tekstów do tłumaczenia. W latach 2007—2012 opublikowano w Polsce pięć słowackich powieści *fantasy*: Alexandry Pavelkovej (*Prisaha — Pribehy o Vimke / Opowieści o Wimce*, 2007), Juraja Červenáka (*Černokněžník. Vládca vlkov / Czarnoskieżnik. Władca wilków*, 2012; *Ocelové železo / Żelazny kostur*, 2012), Dušana Fabiana (*Ritual. V čarodejnej pavučine / Rytuał*, 2007, T. 1, 2), a także zbiór nowel i opowiadań *fantasy* autorstwa siedmiu uznanych, jeśli chodzi o literaturę rodzimą, pisarzy tego gatunku: Juraja Červenáka, Dušana Fabiana, Jozefa Girovskiego, Michala Hvoreckiego, Michala Jedináka, Zuzany Mnichovej i Antona Stiffela (*Zachovuj sié jak porządny trup*, 2008); jeszcze jeden zbiór opowiadań *fantasy* (Zuzana Mnichová: *Astralnia: opowiadania kosmiczne*, 2007); cztery zbiory baśni, podań i legend aktualizujących wątki z epok najdawniejszych, głównie prasłowiańskie (między innymi: *Spievajúca lipka. Rozprávky západných Slovanov / Śpiewająca lipka. Bajki Słowian Zachodnich*, 2007; *O dvanástich mesiačikoch / O dwunastu miesiącach: bajka słowacka*, 2009) i celtyckie (Elena Chmelová: *Keltské pohádky / Czerwonobrody czarodziej: baśnie celtyckie*, 2010). Listę tę kończy drugie już z kolei wydanie poczytnej, przekraczającej granice gatunku, dążącej w kierunku powieści przygodowo-kryminalnej i romansu, słowackiej powieści historycznej Jožo Nižanskiego pt. *Čachtická páni / Pani na Czachticach*²². Dla porównania, literaturę piękną reprezentują w tym czasie jedynie trzy zbiory poezji: wydany w Słowacji przez wydawnictwo Modrý Peter

²² J. Nižanský: *Čachtická páni / Pani na Czachticach*. Tłum. C. Dmochowska. Wyd. 2. Poznań 2011.

z Levočy zbiór Mariána Milčáka pt. *Labirynt cieni* (2007) oraz *Tichá ruka: desať elégií / Cicha ręka: dziesięć elegii* (2009), a także *Rovinsko, juhozápad. Smrť matky / Równina, południowy zachód. Śmierć Matki* (2011) Ivana Štrpki. Poza nimi słowacką literaturę piękną w polskim horyzoncie odbioru prezentują: trzy wybory opowiadań Vladimíra Balli (*Úzkosť / Niepokój*, 2008; *Svedok / Świadek*, 2011; *Podszepty*, 2012), jedno dzieło reprezentanta słowackiego realizmu magicznego Vacláva Pankovčína (*Bude to pekný pohreb / To będzie piękny pogrzeb*, 2009), wydany w słowackiej Żilinie dwujęzyczny, niewielki zbiór poezji i prozy współczesnej (*Bez hraníc / Bez granic*, 2010)²³, dwa zbiory opowiadań z literatury najnowszej: Pavla Rankova (*Bratysława jest mała*, 2011) oraz proza Viťo Staviarskiego (*Kivader / Kiwader i inne opowieści*, 2011).

Spośród wymienionych przekładów literatury pięknej na szczególną uwagę zasługują tłumaczenia filozoficznej, „autystycznej”²⁴, pełnej „egzystencjalnej determinacji”²⁵ prozy Vladimíra Balli czy „imaginacyjno-groteskowej”²⁶ prozy realizmu magicznego Vacláva Pankovčína, wszystkie w doskonałym i pełnym translatorycznym wycucia przekładzie Jacka Bukowskiego. Słowacki realizm magiczny Pankovčína, zyskujący swój indywidualny rys, czy uniwersalizm prozy Balli odkrywają przed polskim odbiorcą wartościowy kierunek rozwoju współczesnej prozy słowackiej; stanowią ciekawą próbę przekroczenia słowackiego horyzontu i wszystkich lokalnych ograniczeń. Strategia obrona przez tłumacza, kunszt translatorski, komentarze krytyczne wspomagają kulturowe zbliżenie, aktywizują międzykulturowy dialog, ale stanowią równocześnie niewielki wycinek procesów zachodzących w literaturze naszych sąsiadów pod koniec XX i na początku XXI w. Ten niepełny obraz słowackiej literatury uzupełniają tłumaczenia prozy najmłodszego pokolenia, jak proza Pavla Rankova w przekładzie Tomasza Grabińskiego, w której radość z podjętej z odbiorcą gry łączy się z powagą pisania, oraz tematyzująca problemy romskiej wspólnoty czy ludzi żyjących na peryferiach, pełna wielobarwnych charakterów, nieoczekiwanych zwrotów akcji i tragicomicznych sytuacji proza Viťo Staviarskiego przełożona przez Izabelę Zajac i Miłosza Waligórskiego.

W przypadku poezji kompleksowy wybór ze zbiorów poetyckich Mariána Milčáka oraz Ivana Štrpki, przedstawiciela grupy poetyckiej „Osamelí bežci” („Samotni biegacze”), to jedyna propozycja na rynku wydawniczym w Polsce w latach 2007–2012. Trudna w odbiorze poezja Ivana Štrpki, w tłumaczeniu Zbigniewa Macheja, wymaga od czytelnika znacznego interpretacyjnego wysiłku, przełamującego „komunikacyjny opór” w docieraniu do podstawy świata poetyckiego

²³ *Bez hraníc / Bez hraníc*. Prel. R. Brenkus. Žilina 2010.

²⁴ Por. P. Zajac: *Literatura słowacka na końcu XX wieku*. Tłum. A.S. Jagodziński. „Literatura na Świecie” 2007, nr 7/8, s. 366.

²⁵ I. Hochel, L. Čúzy, Z. Káčkošová: *Slovenská literatúra po roku 1989*. Bratislava 2007, s. 133.

²⁶ Por. P. Zajac: *Literatura słowacka...*, s. 366.

pisarza²⁷. Jak podkreślają rodzimi krytycy literaccy, Štrpka porusza się na granicy komunikatywności²⁸, a podstawowe wrażenie, które odniesie odbiorca w akcie percepcji, to przede wszystkim uczucie absurdalności, zmuszające do głębokiej refleksji, mobilizującej intelekt odbiorcy, co może znacznie zawęzić czytelniczy horyzont odbioru. Dopełnieniem poezji Štrpki jest filozoficzno-refleksyjna, medytacyjna, złożona i wieloznaczna poezja Mariána Milčáka, nosząca „znamiona konstrukcji labiryntu”²⁹, odkrywająca trudną przestrzeń intymności ludzkiego wnętrza, wykraczająca poza granice rzeczywistego świata we wszechświat, który zawiera się w człowieku. Również poezja Milčáka, przetłumaczona przez Annę Jabłońską, Annę Kobylińską i Macieja Biernata, rzuca czytelnikowi wyzwanie, prowokuje go do podjęcia gry, oferuje mu współuczestnictwo w doświadczaniu. Milčák, poruszając się w kręgu poetyckich symboli i figur, „w sposób doskonały udowadnia, że poezja słowacka to obszar nie-pustki, ale żywiolowej wymiany myśli”³⁰.

Jak widać z zaprezentowanego zestawienia, translatorski wybór w okresie 2007—2012, opierający się za ledwie na pięciu nazwiskach, znacznie zawężyło postrzeganie słowackiej literatury pięknej w Polsce, redukuje ogląd na procesy rozwojowe, tendencje i doktryny estetyczne rozwijające się we współczesnej literaturze naszych sąsiadów, w pewnej mierze ograniczając międzykulturowy i międzyliteracki dialog.

Wytworzony przez przekłady książkowe obraz literatury słowackiej w polskim horyzoncie odbioru uzupełniają w pewnym stopniu tłumaczenia rozproszone w specjalistycznych periodykach literackich („Pobocza”, „Tekstualia”, „Literatura na Świecie”, „Opcje”, „Dialog”, „Fahrenheit”, „Lampa”, „Tygiel Kultury”, „Nowa Fantastyka”, „Odra”, „FA-art”, „Czas Kultury”, „Rita Baum”, „Fraza”), które opierając się na zasadzie reprezentatywnej selekcji, fragmentarycznie starają się odkrywać procesy rozwojowe dominujące w najnowszej literaturze słowackiej. Jedyny kompleksowy wybór ze współczesnej poezji i prozy zaprezentowany został w słowackim numerze „Literatury na Świecie” (2007, nr 7/8) oraz w czasopiśmie „Tekstualia” (2009, nr 4), które w ramach projektu *Czasopismo w czasopiśmie* zdecydowało się na przedruk zawartości dwóch numerów poczytnego słowackiego pisma literackiego „Romboid” (2008, nr 1; 2008, nr 9/10)³¹. Przekładowe numery „Literatury na Świecie” i „Tekstualiów” dają zróżnicowany obraz obcej literatury, uzupełniając i uogólniając wiedzę czytelnika sekundarnego, przede wszystkim profesjonalisty zorientowanego w rozwoju piśmiennictwa słowackiego, czytelnika o dużym doświadczeniu literackim i kulturowym. Opierając

²⁷ Por. ibidem, s. 50.

²⁸ Ibidem, s. 51.

²⁹ A. Kobylińska: *Asceta i Libertyn*. W: M. Milčák: *Labirynt cieni*. Levoča 2007, s. 53.

³⁰ Ibidem.

³¹ Projekt *Czasopismo w czasopiśmie*, tłumaczenia ze słowackiego czasopisma „Romboid” 2008, rocz. 43, nr 1; 2008, rocz. 43, nr 9/10.

się na informacyjnym i zróżnicowanym obrazie obcej rzeczywistości literackiej małej, regionalnej kultury, otwierają świadomość polskiego odbiorcy na dokonania słowackiej świadomości literackiej po 1989 r. Czasopisma te dają szansę obcowania z autentycznymi strategiami artystycznymi, budując fragmentaryczny, ale równocześnie artystycznie spójny kanon estetyczny współczesnej literatury słowackiej.

Na szczególną uwagę zasługuje również działalność wydawniczo-translatorska internetowego kwartalnika literacko-artystycznego „Pobocza”, który w latach 1998—2009 konstituował ożywiony dialog kultur słowiańskich, publikując dzieła pisarzy Europy Środkowej i Wschodniej w oryginale i przekładach³². W wyborze tegoż kwartalnika znajdziemy przede wszystkim tłumaczenia współczesnej poezji słowackiej, głównie w przekładzie bielskiego tłumacza i poety Franciszka Nastulczyka. Tłumaczył on poezję najważniejszych przedstawicieli doby współczesnej (Miroslav Brück, Pavol Bunčák, Peter Macsovszky, Marián Milčák, Marián Grupáč, Michal Habaj, Rudolf Jurolek, Valerij Kupka, Nóra Ružičková) oraz średniego, tworzącego trzon współczesnej poezji słowackiej, pokolenia (Mila Haugová, Igor Hochel, Anna Ondrejková, Ján Zambor). Czasopismo reprezentowało strategię otwartości na nowe zjawiska literackie, śledząc zmiany zachodzące w literaturze środkowoeuropejskiej po 1989 r.

Analizując przekłady literatury słowackiej, w czasopiśmienniczych wyborach znaleźć można przede wszystkim utwory młodych przedstawicieli słowackiej literatury lat dziewięćdziesiątych minionego wieku, których charakteryzuje „konsekwentna mistyfikacja, fragmentaryczność, intertekstualność, stylowe i gatunkowe *potpourri*, uwypuklenie interiorystycznych warstw językowych i tematycznych oraz ostentacyjne korzystanie z konwencji narracyjnych »literatury jednorazowego użytku« (horror, »czytadło«, kryminał)”³³. Generację tę, nazywaną również *text generation*³⁴ bądź kręgiem autorów „materničného čítania”³⁵, reprezentują wymieniony już „dekadencki outsider”³⁶ Vladimír Balla

³² Czasopismo wydawane przez Krajeńskie Stowarzyszenie Kulturalne w Więcborku publikuje przekłady ze współczesnej literatury czeskiej, słowackiej, słoweńskiej, serbskiej, białoruskiej, rosyjskiej, niemieckiej, ukraińskiej, bośniackiej, chorwackiej i węgierskiej, a także artykuły krytyczne. Pismo ukazuje się w pełnej wersji w języku czeskim, serbskim i słoweńskim. Kwartalnik organizuje Międzynarodowe Spotkania Poetyckie POBOCZA — odbywający się od 2004 r. festiwal poetycki, którego gośćmi są poeci i tłumacze z krajów Europy Środkowej i Wschodniej. Por. http://pl.wikipedia.org/wiki/Pobocza_%28czasopismo%29 [Data dostępu: 5.05.2014].

³³ P. Zaja: *Literatura słowacka...*, s. 366.

³⁴ Por. J. Šrank: *Poéme fatal (Text generation — zvodcovia zmyslu)*. „Romboid” 2000, roč. 35, č. 6, s. 19—30.

³⁵ Por. S. Chrobáková: *Literatúra v diskusii I*. „Slovenská literatúra” 1999, roč. 46, č. 1, s. 1—14. Za: M. Součková: *K rôznym podobám prózy po roku 1989*. In: Eadem: *P[r]ózy po roku 1989*. Bratislava 2009, s. 22.

³⁶ P. Rankov: *Pokolenie osobnych...*, s. 299.

czy magiczno-realistyczny Vacláv Pankovčín, jak również Pavol Rankov, którego słowacka krytyka literacka przywitała słowami: „Nareszcie zjawił się pomiędzy młodymi literatami ktoś z wyczuciem dla opowieści. Ktoś, kto ze stylistyczną prostotą i lekkością potrafi wciągnąć czytelnika w świat absurdu, konkretności i totalnego relatywizmu”³⁷. Poza wymienionymi, generację tę reprezentują także: Daniela Kapitáňová, Peter Macsovszky, mistrzowie czarnego humoru i absurdu Peter Pišťanek czy Dušan Taragel. Parodystyczna, intertekstualna, demystyfikacyjna poetyka, estetycznie diametralnie różna od tekstów literackich lat osiemdziesiątych i starszych, stanowiąca kolejny etap rozwojowy słowackiego procesu historycznoliterackiego, dzięki tłumaczeniom wchodzi w kontekst kultury przyjmującej/sekundarnej, nawiązując międzykulturowy dialog, odkrywając nowe, nieznanne polskiemu odbiorcy horyzonty, uzupełniając również konteksty kultury rodzimej.

Wśród translatorskich wyborów nie brak tłumaczeń utworów (fragmentów utworów) przedstawicieli starszego pokolenia, między innymi Dušana Mitany oraz Pavla Vilikovskiego, którzy zapoczątkowali w Słowacji postmodernistyczny, estetyczny przełom, dając impuls do rozwoju prozy współczesnej³⁸. „Literatura na Świecie” (2008, nr 9/10) oraz łódzki „Tygiel Kultury” (2009, nr 4/6) przypomniały także twórczość Rudolfa Slobody³⁹, którego powieść *Rozum* (1982), zdaniem słowackiej krytyki literackiej, odegrała kluczową rolę w kształtowaniu się literatury lat osiemdziesiątych minionego wieku⁴⁰.

Najmłodszych pisarzy słowackich w polskim kręgu odbioru w tym czasie reprezentują tacy twórcy, jak: „samotny realista” oraz „krytyk banału”⁴¹ Mária Kopcsay, Jána Bodnárová, Peter Krišťúfek czy Ivana Dobráková. To uznani przez

³⁷ „Konečne sa medzi mladými literátmi zjavil niekto so smyslom pre príbeh. Niekto, kto so štylistickou jednoduchosťou a ľahkosťou dokáže vtiahnuť čitateľa do sveta absurdity, konkretности a totalnej relativizácie”. E. Čúzy: *Próza*. In: I. Hocheľ, L. Čúzy, Z. Kákošová: *Slovenská literatúra po roku 1989...*, s. 132.

³⁸ Por. M. Šutovec: *Zo šedej zóny*. Bratislava 1999, s. 85; M. Součková: *K rôznym podobám prózy po roku 1989...*, s. 20.

³⁹ R. Sloboda: *Abstinenci sú nebezpeční / Abstynenci są niebezpieczni*. Tłum. A.S. Jagodziński; Idem: *Armagedon na Grbu / Armagedon na Grbie*. Tłum. T. Grabiński; Idem: *Krótki žyciorys na własne potrzeby*. Tłum. A.S. Jagodziński; Idem: *List do pani redaktor Jany Hamanovej*. Tłum. A.S. Jagodziński; Idem: *Rozum / Rozum*. Tłum. A. Gordziejewski; Idem: *Samovražda ako dezercia? / Samobójstvo jako dezercja?* Tłum. A.S. Jagodziński. „Literatura na Świecie” 2008, nr 9/10, s. 186—192, s. 135—201. Idem: *Jesenná (zato) silná láska / Jesienna a jednak wielka miłość*. Tłum. S. Siedlecka. „Tygiel Kultury” 2009, nr 4/6.

⁴⁰ „Powieść Slobody *Rozum* (1982), wywołała szeroką dyskusję o autentyczności czy prawdziwości dzieła literackiego i oburzyła część oficjalnej krytyki bezpośrednią szczerością wypowiedzi” [tłum. M.B.]. M. Součková: *K rôznym podobám prózy po roku 1989...*, s. 16. Por. także I. Hocheľ: *Vývinové kontexty a súvislosti*. In: I. Hocheľ, L. Čúzy, Z. Kákošová: *Slovenská literatúra po roku 1989...*, s. 15.

⁴¹ P. Rankov: *Pokolenie osobnych...*, s. 300—301.

rodzimą tradycję literacką pisarzy⁴². Prozę Máriusa Kopcsaya, nawiązującego do ironicznej, demityzacyjnej linii słowackiej prozy współczesnej, tematyzującego anomalną codzienność, powszechne stereotypy, opisującego je w hiperrealistyczny sposób, z zastosowaniem hiperboli, gorgeski czy ironii, należącego do autorów „najostrzejszego pióra” pokolenia⁴³, tłumaczono na język polski wielokrotnie. W polskich periodykach ukazało się kilka jego opowiadań i fragmentów powieści w tłumaczeniu między innymi: Franciszka Nastulczyka, Izabeli Zając, Katarzyny Jach, Olgi Skawińskiej⁴⁴, co daje szerszy ogląd twórczości tego pisarza.

Równie popularna w kręgu rodzimej literatury Jana Bodnárová wchodzi w polski horyzont odbioru dzięki tłumaczeniom w czasopiśmie „Tekstualia”⁴⁵. Jej niepowtarzalna, rozpoznawalna metoda twórcza, wyraźne eksperymentatorstwo, fragmentaryczność, feministyczne i poetyckie spojrzenie na świat, sugestywna obrazowość i atmosfera, imaginatywność, wyróżniające ją na tle rodzimego horyzontu odbioru⁴⁶, stają się, dzięki tłumaczeniu Izabeli Zając, przystępne czytelnikom polskim. Podobnie proza Petera Krištúfka⁴⁷ w tłumaczeniu Miłosza Waligórskiego czy proza Ivany Dobrakovej w przekładzie Izabeli Zając i Izabelli Wielanek⁴⁸.

Jeśli chodzi o czasopisma, to pod względem liczby publikowanych tłumaczeń literatury słowackiej dominują „Pobocza”, „Tekstualia” oraz „Literatura na Świecie”. Łącznie dają w miarę komplementarny obraz współczesnej literatury słowackiej, umożliwiając polskiemu czytelnikowi obcowanie z nowymi trendami, poetykami, tendencjami, z „inną” rzeczywistością kulturową.

Zaprezentowany w periodykach translatorski wybór, w większości spośród dzieł tzw. kultury mieszańców („bastardnej kultury”)⁴⁹, hybrydyzacji kulturowej („kultúrnej hybridizácii”)⁵⁰, odzwierciedla fragmentaryczny obraz procesów roz-

⁴² Por. M. Součková: *K rôznym podobám prózy po roku 1989...*, s. 11–42; I. Hochel, L. Čúzy, Z. Kákošová: *Slovenská literatúra po roku 1989...*, s. 89–136.

⁴³ Por. ibidem, s. 31.

⁴⁴ M. Kopcsay: *Či kam to má vlastne íst' / Czy gdzie to właściwie ma pójść*, „Pobocza” 2008, nr 2 (32); Idem: *Konzultácia / Konsultacja*, „Tekstualia” 2009, nr 4 (19); Idem: *Przeprowadzka*, „Czas Kultury” 2011, nr 4; Idem: *Medvedia skala / Niedźwiedzia skala*, „FA-art” 2011, nr 1/2 (83/84); Idem: *Láska / Miłość*, „Rita Baum” 2011, nr 20.

⁴⁵ J. Bodnárová: *Takmer neviditeľná / Prawie niewidzialna*, „Tekstualia” 2009, nr 4 (19).

⁴⁶ Por. M. Součková: *Rovnakosť v rôznosti alebo Pred- a popribehy Jany Bodnárovej*. In: Eadem: *P[r]ózy po roku 1989...*, s. 293.

⁴⁷ P. Krištúfek: *Jox et solitudo. Vraždy v dome / Jox et solitudo. Morderstwa w bloku*, „Tekstualia” 2007, nr 3 (10); Idem: *Rátanie múch / Liczenie much*, „Tekstualia” 2009, nr 4 (19).

⁴⁸ I. Dobráková: *Žit' s Petrom / Życ z Pioterm*, „Tekstualia” 2009, nr 4 (19); Eadem: *Liečebne pobyty / Kuracje lecznicze*, „Fraza” 2012, nr 1/2 (75/76).

⁴⁹ T. Žilka: *Postmodernizmus v slovenskej próze*. In: *K poetologickým a axiologickým aspektom slovenskej literatúry 90. rok 20. storočia*. Eds. J. Sabol, M. Součková. Prešov 2004, s. 9–17. Cyt. za: M. Součková: *K rôznym podobám...*, s. 25.

⁵⁰ Ibidem.

wojowych zachodzących w literaturze słowackiej pod koniec XX w., opierającej się na „przypadkowych konfiguracjach”⁵¹. Należy jednak zauważyć, że fragmentaryczne i rozproszone przekłady z literatury słowackiej wpisują się w dominującą na Słowacji, jak również w Polsce, tendencję ukierunkowaną na poetykę fragmentu, postmodernistyczną ideę tekstowego labiryntu, ideę hybrydyzacji gatunków i rodzajów literackich. Współczesny czytelnik polski, podobnie jak odbiorca słowacki, staje się „łowcą” i „zbieraczem”⁵² książkowych „produktów”, „widzem” tekstowych gier, błądzącym w „tekstowych labiryntach”⁵³. Fragmentaryczne rozproszenie tekstów wskazuje więc i podkreśla jednocześnie gatunkową oraz tematyczną różnorodność słowackiej literatury współczesnej. W takim ujęciu obraz literatury naszych sąsiadów w polskich przekładach nie jest monotony i bezbarwny.

Dużą zmianę, przede wszystkim w translatorskim doborze tekstów, przynosi 2013 r. Wyraźnie widać, że oferta wydawnicza, między innymi dzięki nowo powstałym wydawnictwom Książkowe Klimaty z Wrocławia oraz Abilion z Rzeszowa, znacznie poszerza horyzont polskiego odbioru. W książkowych wydaniach ukazało się w Polsce w tym roku aż 6 pozycji słowackiej literatury pięknej, w tym oczekiwana powieść Pavla Vilikovskiego (*Krutý strojvodca / Okrutny maszynista*) w tłumaczeniu Tomasza Grabińskiego i Justyny Wodzisławskiej, uhonorowana Europejską Nagrodą Literacką 2009 proza Pavla Rankova (*Stalo sa prvého septembra (alebo inokedy) / Zdarzyło się pierwszego września (albo kiedy indziej)*)⁵⁴ w tłumaczeniu Tomasza Grabińskiego, nominowana do nagrody Anasoft Litera 2011 powieść Ivany Dobrakovej (*Bellevue / Bellevue*)⁵⁵ w tłumaczeniu Izabeli Zając (wszystkie w serii „Słowackie Klimaty”), a ponadto proza Radovana Brenkusa (*Návraty pekla / Powroty z piekła*) i poezja Pavla Hudáka (*Povraz v dome obesenca a iné básne / Powrót z domu wisielca i inne wiersze*) w tłumaczeniu Marty Pelinko (wydane przez wydawnictwo Abilion). Przegląd ten uzupełnia dalsza część powieści *fantasy* Juraja Červenáka (*Dračí carevna / Smocza cesarzowa*) w tłumaczeniu Ilony Lechowicz (Wydawnictwo Erica).

Wydawnictwo Książkowe Klimaty należy docenić za inicjatywę sygnalizującą pożądany i właściwy kierunek strategii w tłumaczeniach literatury słowackiej. Spójna postawa selekcyjna, chęć ukazania kontinuum słowackiej tradycji literac-

⁵¹ Ibidem, s. 38.

⁵² Nawiązanie do tytułu popularnej w Słowacji książki M. Hvoreckiego: *Lovci a zberači* (2001). W polskim wydaniu Idem: *W misji idealnej czystości: opowiadania*. Tłum. M. Babko. Bytom—Katowice 2002.

⁵³ M. Součková: *K různym podobám...*, s. 38.

⁵⁴ Tłumaczona na język czeski, węgierski i chorwacki, w 2010 r. trafiła na deski Słowackiego Teatru Narodowego. <http://ksiazkoweklimaty.pl/ksiazka/3/zdarzylo-sie-pierwszego-wrzesnia-albo-kiedy-indziej>

⁵⁵ Uhonorowana nagrodą słowackiego dziennika „Pravda” w plebiscycie na najlepszą książkę 2010 r. <http://ksiazkoweklimaty.pl/ksiazka/10/bellevue>

kiej po 1989 r., estetyczne kryteria wyboru, połączone z krytyką literacką sterującą gustami współczesnego odbiorcy, mają szansę powodzenia, zakorzenienia w świadomości polskich czytelników faktu istnienia literatury dotąd niedostrzeganej, pozostającej w sferze niebytu. Zaangażowanie wydawnictwa we współczesne sposoby reklamowania literatury i wprowadzania jej na rynek wydawniczy (dobrze funkcjonujący internetowy portal literacki, publikacja wywiadów, relacji, fragmentów książek, blogów literackich w czasopiśmie literackim „Słowackie Klimaty”⁵⁶ i w Internecie, organizowanie spotkań literackich oraz internetowych chatów z autorami i tłumaczami), ponadto wyspecjalizowany obieg dystrybucji (księgarnia internetowa, współpraca z siecią księgarń, sieć sprzedaży), komercjalizacja motywująca czytelnika — to zorganizowana w przemyślanej formie akcja promocyjna, zwiększająca wciąż liczbę odbiorców zainteresowanych aktualnymi przemianami zachodzącymi w kulturze i literaturze bliskich sąsiadów. Rok 2013 pokazuje, że dobrze funkcjonujące współczesne wydawnictwo, korzystające z mediów elektronicznych jako przebieżnika informacji, może w krótkim czasie dokonać przewrotu w świadomości współczesnego czytelnika, „otworzyć” go na nowe zjawiska i tendencje, opierając się na zasadach „globalnej konsumpcji kulturalnej”⁵⁷.

Wybór, jakiego dokonuje wydawnictwo Książkowe Klimaty, wyraźnie podyktowany jest zarówno względami estetycznymi, jak i chęcią prezentowania literatury rzeczywiście najnowszej, pisanej przez słowackich autorów młodego (Pavol Rankov) i najmłodszego pokolenia (Ivana Dobráková), literatury współcześnie w Słowacji czytanej⁵⁸. Założone cele dają nadzieję na wzrost zainteresowania „egzotyczną” literaturą, przekonanie odbiorców, że obcują z aktualnymi, wpisującymi się w światowe trendy strategiami artystycznymi.

Rok 2013 przyniósł ogromną zmianę, jeśli chodzi o tłumaczenia rozproszone w czasopiśmie. W bardzo ograniczonym czasopiśmienniczym wyborze z 2013 r. znalazło się jedynie kilka przekładów fragmentów prozy znanych już w polskim horyzoncie odbioru pisarzy, między innymi: Petera Krištúfka (*Jox et solitudo* / *Jox et solitudo*; *Neviditeľní* / *Niewidzialni*) w tłumaczeniu Szymona Wiatra („Mole”. Czasopismo literacko-kulturalne 2013, nr 1/001), Pavla Viličovskiego (*Krutý strojvodca* / *Okrutny maszynista* [fragment książki]) w przekładzie Tomasza Grabińskiego i Justyny Wodzisławskiej („Czeskie Klimaty” 2013, nr 2), Radovana Brenkusa (*Mesto polomŕtvych* / *Miasto półmartwych*, ze zbioru opowiadań *Návraty pekla*), („Nasz Dom Rzeszów”. „Wspólna obecność”. Autonomiczny Dodatek Literacki 2013, nr 7). Przekłady fragmentów prozy Pavla Viličovskiego oraz Radovana Brenkusa, będąc elementem akcji promocyjnej, reklamują równocześnie wydania książkowe tych autorów.

⁵⁶ Dodatek do warszawskiego wydania „Gazety Wyborczej”.

⁵⁷ R. Escarpit: *Literatura a społeczeństwo*. W: *W kręgu socjologii literatury. Antologia tekstów zagranicznych*. T. 1. Red. A. Mencwel. Warszawa 1980, s. 245.

⁵⁸ Por. <http://ksiazkoweklimaty.pl/cms/5>

Nowość stanowi interesująca publikacja przekładów eksperymentującej z najnowszymi technologiami słowackiej literatury nowomediowej, czerpiącej inspirację z historycznych dokonań europejskiej awangardy, którą w kwartalniku artystycznym „Ha!art” reprezentują Michal Rehuš i Jakub Repický⁵⁹. Tłumaczenia podjął się w tym przypadku Arkadiusz Wierzba.

Pozostałe propozycje translatoryczne to zaledwie kilka wierszy współczesnej poezji refleksyjnej Petra Bilego w tłumaczeniu Szymona Wiatra („Mole” 2013, nr 1/001), Jána Gavury w przekładzie Franciszka Nastulczyka i Richarda Kitty w przekładzie Moniki Kalinowskiej („Poezja Dzisiaj” 2013, nr 97/98). Ten niewielki wybór tłumaczeń literatury słowackiej zaprezentowany w czasopiśmie rekompensują publikacje książkowe, które mają większą szansę dotrzeć do szerszego kręgu odbiorców, poszerzyć stopień oddziaływania, a tym samym uzupełnić wiedzę czytelnika polskiego.

„Przekład artystyczny zakłada wzbogacenie własnej kultury, zapoczątkowując inny niż dotąd sposób postrzegania, a tym samym poznawania. [...] stanowi przykład przekraczania granic rodzimej kultury” — pisze B. Tokarz⁶⁰. Otwarte pozostaje zatem pytanie, czy translatorskie wybory słowackiej literatury po 2007 r. mogą wzbogacić literaturę polską, zainspirować ją, zapoczątkować inny sposób postrzegania. Wydaje się, że fragmentaryczne i redukcyjne podejście przy wyborach translatorskich tego typu spotkanie uniemożliwia. Słowacka literatura jest zbyt słabo obecna w świadomości polskich czytelników, aby było to możliwe.

⁵⁹ M. Rehuš, J. Repický: *Dialektika dilem (namiesto) / Dialektika dylematów (zamiast)*. Tłum. A. Wierzba. „Ha!art” 2013, nr 42. Przedruk z czasopisma „Kloaka” 2010, nr 1—2, s. 41—42. Michal Rehuš i Jakub Repický są redaktorami magazynu twórczości eksperymentalnej „Kloaka”.

⁶⁰ B. Tokarz: *Spotkania. Czasoprzestrzeń przekładu artystycznego*. Katowice 2010, s. 79.

Marta Buczek

Slovenská literatúra v Poľsku v rokoch 2007—2013

Resumé

Autorka príspevku charakterizuje slovenskú literatúru, ktorá bola prekladana v Poľsku v rokoch 2007—2013. Vo svojom príspevku sa zaoberá súčasným poľským knižným trhom, ktorý zverejňuje preklady z „malých“, „periférnych“ literatúr. Podrobne analyzuje prekladovú literatúru z ohľadom na jej vstup do nového literarného kontextu.

Kľúčové slova: slovenská literatúra v preklade, slovenská literatúra v Poľsku, umelecký preklad.

Marta Buczek

Slovak literature in Poland in years 2007—2013

Summary

The author of the article describes in detail the Slovak literature which was translated in Poland in the years 2007—2013. In her article she also deals with contemporary Polish publishers market which publishes translations of „small”, „peripheral” literatures. She analyzes translation literature with view of its entry into a new literary context.

Key words: Slovak literature in translation, Slovak literature in Poland, literary translation.